

Esimene arenguperiood 1955–1970

PROFESSIONAALSE TELEVISIOONI LOOMINE EESTIS Tallinna Televisioonistuudiost Eesti Televisioonini

Televisiooni arenguetaapid I arenguperioodil:

- 1955–1957 algus
- 1957–1961 teleorganisatsiooni loomine
- 1961–1965 teleajakirjanduse teke
- 1965–1970 professionaalse televisiooni algus

Televisiooni algusaastate taustaks oli Stalini surma järgne sulaaeg ning utopistlik kommunismi ehitamise ja uue inimese kasvatamise retoorika ideoloogias ja propagandas. Samas olid 1960. aastad vabam periood, elukorraldus muutus mõnevõrra inimlikumaks, toimus rahvuskultuuri tõus ja lubatu piiride laiendamine. Elatustaseme ja heaolu kasv soodustas kohanemist nõukogulike oludega. Tekkis lootus, et süsteem võib demokraatlikumaks muutuda. See kajastus ka televisiooni arengus. Kuigi televisioon oli ja jäi hästikontrollitud meediumiks, toimus tema professionaalsete aluste loomine entusiastlikult, kiiresti ja suhteliselt edukalt. Pööre tuli aastakümne lõpul, mil sotsialismi uuendamise katsete mahasurumisele Tšehhoslovakkias järgnes Brežnevi-aja kahepalgelisus, deklaratiivsus, parteilise ja administratiivse kontrolli tugevnemine.

AASTAD 1955–1957: ALGUS

Perioodi raamid

Alguse tähised. Otsus telestudio loomise kohta Eestis tehti Moskvas ning selle asutamine toimus üleliiduliste ametkondade poolt. Eestis juhtis televisiooni loomist ENSV Kultuuriministeeriumi Raadioinformatsiooni Peavalitsus (Lembit Kaik, Ülo Koit, alustas tegevust 27. apr 1953), mis allus nii ENSV Kultuuriministeeriumile kui ka NSVL Kultuuriministeeriumi Raadioinformatsiooni Peavalitsusele. Otsuse telekeskuse ehitamise kohta Tallinnasse tegi NSVL Ministrite Nõukogu (korraldus 19. sept 1953). Studioid ja telemasti hakati ehitama 1955. a. **Tallinna Televisioonistudio** asutati NSVL kultuuriministri käskkirjaga 29. juunil 1955. Esimene saade anti eetrisse 19. juulil 1955.

Lõpu tähised. 4. jaan 1957 viidi Tallinna Televisioonistudio üleliidulisest alluvusest vabariiklikku alluvusse. See muutus oli formaalne, peamised otsused televisiooni tootmismahu, tehnilise varustamise ja rahastamise kohta tehti kogu nõukoguliku perioodi jooksul siiski Moskvas. 1957. a teisel poolel loodi ENSV Ministrite Nõukogu juures asuv Raadio ja Televisiooni Komitee (ENSV MN määrus 21. juuni 1957).¹ Perioodi lõpuks kujunes välja ja korrastus Tallinna Televisioonistudio algne struktuur.

¹ Ülanumbrid viitavad lisale „Dokumendid ja selgitused”

Organisatsioon ja juhtimine

Stuudio direktori kohusetäitja oli alates 1. aug 1955 Vladimir Ivanov, alates 17. dets 1955 määrati direktoriks **Leopold Piip**, kes juhtis televisiooni järgmised 17 aastat (kuni 30. dets 1971). Stuudio alustas 26 koosseisulise töötajaga, esimest saatepäeva 19. juulil 1955 võis Eestis näha u 600 televiisorist. 1956. aastal moodustati Tallinna Televisioonistuudio esimesed toimetused ja abiteenistused. Stuudio struktuuri arendati ja täiustati pidevalt. Kevadeks 1957 oli loodud kuus toimetust, saatesektor, mitu audiovisuaal- ja abiteenuste osakonda ning organisatsiooni tugistruktuurid (kiil 2). Moodustati juhtimisorganeid: stuudio kunstinõukogu ja kolleegium, komitee telesaadete nõukogu.

Kiil 2. Tallinna Televisioonistuudio struktuur mais 1957

Toimetused

- Ühiskondlik-poliitiliste saadete toimetus
- Spordi- ja kehakultuurisaadete toimetus
- Laste- ja noorsoosaadete toimetus
- Muusika- ja estraadisaadete toimetus
- Välissaadete toimetus
- Filmisaadete toimetus

Programm

- Saatesektor

Audiovisuaalsed teenused ja tootmise abiteenused

- Lavastusala osakond
- Kino- ja teleoperaatorite osakond
- Heliseade ja helikujunduse grupp
- Filmoteek

Tugistruktuurid

- Raamatupidamine
- Majandusosakond

Allikas: Kultuuriasutuste ajaloo teatmik 1986

Tehniline areng

Televisiooni organisatsiooniline, programmiline ja žanriline areng on lahutamatu seotud teletehnoloogia ja -tehnikaga võimalustega. Algusaastate tehnika võimaldas otsesaateid stuudiost, ülekandeid väljastpoolt stuudiot, filmitootmist ning hangitud filmide demonstreerimist. Videosalvestus puudus, foto ja film olid ainsad pildi jäädvustamise vahendid. Põhirõhk pandi filmiarendusele. Televisioon alustas Raadiomaja 8. stuudios, mis

ehitati kuuldemängude stuudiost ümber telesaadete tegemiseks (98m², sellest kasulikku pinda 50–60m²), lisaks diktoristuudio, režiipult ja kinoaparaadiruum. Algul töötati kahe kaameraga, veidi hiljem lisandus kaks ülekandekaamerat, mida võis „vedada” Raadioteatrisse. Ülekandekaamerad võimaldasid teha saateid ka samas majas asuvast Raadioteatrist. 1956. a lõpus tehti esimene ülekanne liikuva TV-ülekandejaamaga, kus oli kolm kaamerat (9. dets 1956). Hangiti 35mm laifilmikaamerad (1956) ja 16mm kitsasfilmikaamerad (1957), mis võimaldasid alustada juurdevõtteid lavastustele, uudiste ja filmikroonika tootmist. Stuudiokaamerate arv kasvas 1957. a kahelt neljale. Täiustati filmide näitamise aparatuuri. Raadiomaja kitsastesse oludesse jäi Tallinna Televisioonistuudio kümneks aastaks, kuni suveni 1965, mil valmis uus Telemaja.

Telemaastik

Algusaastatel oli põhirõhk Tallinna Televisioonistuudio programmi leviala laiendamisel. 1956. a ehitati retranslaatorid Tartusse, Pärnusse, Kohtla-Järvele, Viljandisse ja Sillamäele. Aprillis 1957 valmis Tartu telemast (180 m).

Sellel proovi- ja katsetuste perioodil suurenes programmi aastamaht ligi 4 korda, töötajate arv kolmekordistus. 1955. a lõpuks oli Eestis 1300 telerit. Siiski oli televisioon Eestis veel marginaalne nähtus – 1957. a lõpus küündis potentsiaalne teleauditoorium vaid 3%ni elanikkonnast.

Tabel 1. Tallinna Televisioonistuudio saatemahd ja auditoorium 1955–1957

	1955	1956	1957
Teleprogrammi kogumaht (tundi aastas)	225	907	890
Omatoodangu maht (tundi aastas)	?	274	225
Omatoodangu osakaal (%)	?	30,2	25,2
Töötajate arv	34	65	98
Potentsiaalne auditoorium (% elanikkonnast)	0,4	1,2	2,9

Allikas: ETV

Kiil 3. Televisiooni alustajad Eestis

Vladimir Ivanov, Leopold Piip, Veera Kononova, Vladimir Raudsepp, Asta Koit, Jürgen Miilen, Ago Tali, Heino Mikkin, Raik Aarma, Erich Kiisa, Roland Josing, Harri Loit, Hardi Tiidus, Karin Ruus, Virve Koppel, Feodor Prussakov, Sofia Tiits

Režissöörid: Leo Martin, Vello Rummo, Grigori Kromanov, Artur Rinne, Ants Kivirähk, Endel Nõmberg, Valdur Himbek, Virve Aruoja, Tiiu Võsa-Vahi, Elvi Koppel, Mai Nõu-Uus, Hillar Karro, Feliks Urve, Tõnis Kask

Operaatorid: Inno Varandi, Ülo Raudmägi, Ants Uus, Arvi Püss, Heino Vilms, Anton Mutt, Hasso Vahi, Mihkel Käerner

Kunstnikud: Ilmar Torn, Ester Reinart-Purje, Erich Tali, Guido Pant

Diktorid: Ofelia Mikk, Zinaida Madissova, Ruth Peramets, Kalmer Tennosaar

Insenerid: Aleksander Sillart, Votele Tõsine, Neemi Eeljöe, Guido Eessaar, Endel Kesker, Jüri Pääro, Skone Pallo, Einar Hiimäe, Albert Klaas, Mati Rätšnik, Ernst Veber (heli) jt

Allikas: Lindström 1995, 2002; Peep 2004

Teleprogramm

1955. a edastati telesaateid vaid nädalavahetustel 2–3 tundi õhtu jooksul, aasta lõpus lisandusid saatepäevadena ka teisipäev ja neljapäev. Jaanuarist 1956 oli programm eetris 3–4 tundi neljal õhtul nädalas, oktoobrist 1956 suurendati saatepäevade arvu nädalas kuueni (saatevaba oli teisipäev). Eetris olid põhiliselt lühisaated. Plaaniilisi piiranguid ei olnud.

Prooviperiood oli aktiivne ametiõppe ja loomingu-liste katsetuste aeg. Saadete tegemisel ja programmi põhimõtete kujundamisel võeti eeskujuna Leningradi Televisioonilt, kust saadi tuge nii tehnilistes küsimustes kui ka kaadri väljaõppeks (režissöör Vladimir Pokorski). Esimene tegijate põlvkond (kiil 3) õppis innukalt tundma televisiooni väljendusvahendeid, tehnilist ja žanri-spetsiifikat.

Tabel 2. Tallinna Televisioonistuudio programmi struktuur 1957

%	Osakaal kogumahust	Sh omatoodang
Uudised ja ühiskondlik-poliitilised saated	12,7	5,9
Kirjandus-, kunsti- ja teatrisaated	19,2	8,9
Muusikasaated	29,7	13,7
Spordisaated	17,8	8,2
Laste- ja noortesaated	20,6	9,6
Kokku	100	46,3

Allikas: Lindström 1995

Kiil 4. Tallinna Televisioonistuudio struktuur oktoobris 1960

Ühiskondlik-poliitiliste saadete peatoimetused

- Propagandasaadete toimetused
- Rahvamajandussaadete toimetused
- Informatsioonisaadete toimetused
- Teadus- ja tehnikasaadete toimetused
- Noorte- ja spordisaadete toimetused
- Soomekeelsete saadete toimetused
- Režissööride grupp

Kunstiliste saadete peatoimetused

- Kirjanduslik-dramaatiliste saadete toimetused
- Muusikasaadete toimetused
- Kinosaadete toimetused
- Lastesaadete toimetused
- Režissööride grupp

Programm

- Saatesektor

Audiovisuaalsed teenused

- Tele- ja kinooperaatorite grupp
- Heligrupp
- Valgustustsehh

Tugistruktuur

- Tootmis-tehniline osakond
- Filmitöötlemise ja saadete salvestamise tsehh
- Lavastustöö tsehh
- Kunstiliskujunduslike dekoratsioonide tsehh
- Elektromehaanika töökoda
- Autopark

Allikas: Kultuuriasutuste ajaloo teatmik 1986

„Aktuaalne kaamera” algas 11. märtsil 1956 ja oli eetris kord nädalas 1957. maist. 1956. a tehti esimesi katsetusi paljudes programmivaldkondades: algasid spordiudised, telelavastused, dokumentaalsed ja kunstilised filmivõtted, ülekanded (spordi-, teatri-, kontserdi-, sündmusülekanded) liikuva ülekandejaamaga (1956. a lõpust), lastesaated, nukulavastused, spordisaated, portreesaated, muusikasaated ja kontserdid, valmis lühimetraažiline kunstiline film jm. Algasid soomekeelsed saated (10. okt 1956). Kuigi suurema osa saatemahust moodustas hankeprogramm (põhiliselt kinoringvaated, dokumentaal- ja mängufilmid), hakkas kasvama ka oma-saadete maht (tabelid 1 ja 2). Peamised teleesinejad olid neil aastatel Eesti kunsti- ja kultuuritegelased.

Tallinna Televisioonistuudio ehitati organisatsiooni- liselt üles kui **toimetustelevision**, teema- ja valdkonna- põhine televisioon. Valdkonnaprantsiibil moodustati

toimetusi (hiljem peatoimetusi), struktureeriti programmi ja planeeriti saateid. Samas oli Tallinna Televisiooni- stuudio algaastail valdavalt **režiikeskne televisioon** – seda tajuti ennekõike teatrile ja filmile lähedase uudse loomevaldkonnana. Vajadus lahendada studios ja filmi- võtetel esmajoones pildilisi, lavastuslikke ja tehnilisi ülesandeid muutis režissöörid loomegrupi vaieldamatu- teks juhtideks. Mittelavastuslikes saadetes domineerisid lihtsamad, trükiajakirjandusest ja ennekõike raadiost tele- kaamerate ette toodud žanrid: sõnavõtt, vestlus, loeng, ülevaade jm. Loodi valdkondlikke ja temaatilisi rub- riike ning teleajakirju. Tõsisema ajakirjandusliku tele- visiooni tekkimiseni kulus veel aastaid.

Tallinna Televisioonistuudio saatekava muutus samm- sammult korrapärasemaks, hakkas kujunema saatevõrk. 1957. a algul hakkas ilmuma ajaleht *Raadio ja Tele- visiooni Saatekava*.

AASTAD 1957–1961: TELEORGANISATSIOONI LOOMINE

Perioodi raamid

Alguse tähised. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Raadio ja Televisiooni Komitee loomine (ENSV MN määrus 21. juunist 1957, komitee põhimäärus kinniti ENSV MN määrusega 334 15. okt 1957)². Komitee tegutses 13 aastat (kuni 27. juuli 1970). Algas profes- sionaalse televisiooni järk-järguline väljaarendamine Eestis.

Lõpu tähised. Tallinna Televisioonistuudio asuta- misprotsessi lõpulejõudmine. Stuudio oli organisatsioo- niliselt omandanud stabiilsema struktuuri, algas kiire loomingulise arengu periood. Uue meediumi profes- sionaalses käsitlemises oli omandatud esialgne vilumus. Saavutati teatud kindlustunne televisiooni spetsiifiliste kunstiliste võimaluste kasutamisel.

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

Televisiooni struktuur tugineb kolmele sambale: (sageli peatoimetusteks ühendatud) toimetustele, režiile ja tehni- kale. Kolmele põhistruktuurile lisandub neljandana neid omavahel siduv programmiüksus, mis aja jooksul arenes saatesektorist programmi peatoimetuseks (1963), seejärel programmi direktsooniks (1971) ja programmitalituseks (1993). Selle üksuse ülesandeks oli programmi kavanda- mine, tootmise juhtimine ja saadete eetrisseandmine.

Televisiooni struktuuriüksuste ülesehituses ja arengus, nende omavahelistes seostes ja suhetes, erisuses ja sõltuvu- ses, ühis- ja erihuvides ning professionaalses eneseteadvu- ses avaldus (ja avaldub) televisiooni sisemine arengupinge, mahuka ja logistiliselt keeruka tootmise korraldus.

Kogu ETV ajalugu läbib toimetuste, režiüksuste ja tehniliste teenistuste loomise, ühendamise ja lahuta- mise, ümbernimetamise ja ümberstruktureerimise pidev protsess ning programmiüksuse rolli- ja positsiooni- muutus. Režiid ja toimetusi kord liideti, kord lahutati.

Tehnilised teenistused kuulusid algselt stuudio koosseisu, siis aga eristusid järk-järgult kuni iseseisva organisatsiooni tekkimiseni (1976), mis lõpuks taasliideti ETVga (1991). Neid väga sagedasi organisatsioonilisi lahendusi ja struktuurimuutusi tuleks käsitleda kui televisiooni juhtimisinstrumentide eesmärgipärastamist ja kohaldamist pidevalt muutuvate olude ja vajadusega, mis omakorda mõjutas tootmist, programmi planeerimist, kontrolli ja järelvalvet, saateloomet ja žanriarengut. Televisiooni sisemist arengut mõjutas oluliselt ka professionaalne erisus loomingulise ja tehnilise poole vahel, mis avaldus nii erinevas seotuses programmi sisu, kvaliteedi ja auditooriumiga kui ka töö motivatsioonis ja hindamiskriteeriumites.

30. aug 1957 määrati Raadio ja Televisiooni Komitee esimeheks **Endel Jaanimägi** ja tema asetäitjaks televisiooni alal **Leopold Piip**. Uus koosseis ja struktuur kinnitati septembris 1957. Komitee põhimäärus kinnitati 15. okt 1957. Televisiooni struktuuri kohendati ja muudeti neil aastatel väga sageli, sest organisatsiooni kiirele kasvule jäid juba loodud struktuurid alatasa jalgu. Teatav stabiilsus saavutati 1960/1961 telehooaja alguseks (kiil 4). Stuudio esimeseks kunstiliseks juhiks nimetati **Vello Rummo** (joonis 1), peatoimetajaks **Erich Kiisa** (1957). Juhtimisorganeid täiendati tehnikanõukoguga, telestuudio nõukogu ja saatekava kolleegiumiga. Režissöörid jaotati peatoimetuste vahel 1961. a. Alustati õppetegevust: korraldati filmiamatöörade õppestuudio (1957), mittekoosseisuliste telerežissööride õppegrupp (1959) ja telerežissööride kursus (1961).

Tehniline areng

Tehniline areng jätkus kolmes peasuunas: 1) telemastide, retranslaatorite ja releeliinide ehitamisega jätkati Tallinna Televisioonistuudio programmi leviala laiendamist, samuti algas stuudio lülitamine riikidevahelistesse edastusvõrkudesse; 2) ülekandevõimaluste laiendamine, 3) filmikasutuse avardamine.

Oli **otsetelevisiooni aeg**. Tööle hakkas võimsa saatjaga 135 m kõrgune Kohtla-Järve telemast (1960). Sideliinid ühendasid Tallinna telestuudio võrku Moskva, Leningradi, Riia, Vilniuse, Minski ja Kiieviga. Tööd alustas teine (1958) ja kolmas (1961) liikuv ülekandaja. Intensiivselt laiendati filmitootmist ja filmi kasu-

tamise võimalusi. Märtsis 1959 loodi filmitootmise grupp (Harri Loit), mis sai Tallinna Telefilmi ja Eesti Telefilmi eelkäijaks. Programmis hakati kasutama 16 mm filmi, käiku läks uus kitsasfilmiprojektor koos TV-kaamera ja kaamerakanaliga. Sisustati filmilabor (1958). Uudistesaadete võimaluste suurendamiseks ja sünkroonheli salvestamiseks konstrueeris **Leiger Põldma** filmilindile magnetriba liimimise seadme (1960), ainulaadse lahendusega sünkroonkaamera AK-16 ja perforibaga magnetofoni (L. Põldma, Ü. Raudmägi, 25. veebr 1961). Arendati TV-monitorilt filmimise seadmeid (H. Tomson, L. Põldma), mis võimaldas otsesaateid salvestada ja neid kordusena eetris näidata (1960). ETV filmoteek loodi 17. mail 1957.

Telemaastik

Televisiooni algaastatel Eestis oli olulisel kohal **Leninigradi TV** saadete transleerimine. Esimene saade Leningradist toimus 4. nov 1957, kahel öhtul nädalas hakati Leningradi TV programmi üle kandma alates 8. aug 1959. Tallinna Televisioonistuudio sai **OIRT**i liikmeks (1959), hakkas osalema **Intervisiooni** projektides ning lülitus ka Eurovisiooni võrku. NSV Liidu televõrk ühendati Lääne-Euroopa televõrguga 1961. aastal.

1961. aastaks oli Eestis 58 000 telerit ja potentsiaalne auditoorium ulatus juba 15%ni elanikkonnast. Alates 1. jaan 1961 olid saated eetris iga päev.

Teleprogramm

1. jaan 1961 algas 7päevane saatenädal. Televisiooni areng oli entusiastlik, aktiivne ja kiire. Endiselt veel domineeriva hankeprogrammi kõrval kasvas omatehtud saadete maht. Programmi kogumaht kahekordistus, omatoodangu maht suurenes aga ligi kolm korda ning moodustas 1961. a programmimahust juba enam kui kolmandiku (tabel 3). Programmis kasutati palju filme: ringvaateid, dokumentaal- ja mängufilme; dokumentaalset materjali üleliidulistelt stuudiotelt monteeriti ümber temaatilisteks saadeteks. Sideliinid Leningradi, Moskva, Riia, Vilniuse, Minski, Kiieviga võimaldasid teha vahetus- ja koostöosaateid, ekraanile jõudsid ka mõned spordiülekanded Helsingist.

Hakkasid kujunema programmi põhivaldkonnad: informatsiooni-, haridus-, laste-, kultuuri- ja meelelahutussaadet, nii tõsielul põhinevad uudiste- ja ajakirjanduslikud saated kui lavastuslik televisioon, ennekoike teleteater.

Ülekande- ja filmitehnika lisandumine suurendas televisiooni mobiilsust – sagesid spordisündmuste, teatri- ja kontserdiülekanded. Toimus ülekanne 1960. a laulupeolt. Tehti palju erinevaid lastesaateid, õppesaateid, kirjandus- ja kunstisaateid ning telekontserte. Ülekaalus olid üksisaated, paljud neist olid seotud tähtpäevade ja konkreetsete kultuurisündmustega.

Esiailgu arenes **teleteater** tõsieluprogrammist kiiremini. Lavastusi tehti juba alates 1956. a, mõned aastad hiljem esitati regulaarselt üle tosina telelavastuse aastas, sh laste- ja nukulavastused, palju tehti teatrietenduste ülekandeid. Televisioon oli teatri-, lavastus- ja režii keskne, televisiooni nähti siis teatri ja filmi sünteesist sündiva uue kunstiliigina. Teatrikesksus andis Hillar Peebule põhjust nimetada perioodi 1956–1958 teatri ajaks televisiooni arenguloos. Tema andmetel oli sel perioodil eetris üle 60 teatriülekande ja ligi 20 omalavastust (Peep 2004: osa 2). Lavastuslike žanrite kiirem areng oli loomulik, seda tingis algusaastate televisiooni lähedus teatri ja filmikunstile. Esimese põlvkonna tegijate (režissööride) seas oli palju teatrirahidusega lavastajaid ja näitlejaid, kes olid lõpetanud kas Eesti Riikliku Teatriinstituudi (1946–1951) või Lunatšarski-nimelise Moskva Riikliku Teatriinstituudi Eesti studio (1948–1953). Teleteatris lavastasid Leo Martin, Vello Rummo, Virve Aruoja, Evi Rauer, Grigori Kromanov, Tõnis Kask, muusikalavastusi tegi Artur Rinne, lasteteatrit Elvi Koppel, Virve Koppel,

1961. a ETVsse tööle asunud Uno Leies jt. Lavastuskunstniku tööd tegid Meeri Säre, Linda Andreste, Silva Mere, Elmar Kell jt, helirežiidid Heli Paun, Britta Jaanimägi; assistendina töötas Karin Garder, operaatoritena Ants Uus, Heino Vilms, Inno Varandi, Arvi Püss jt. Lavastusi tehti pikka aega otsesaadetena stuudiost. Teleteatri esimese kümnendi jooksul 1955–1965 oli eetris 116 lavastust (koos lastelavastustega). Teleteatri kujunemisse jättis sügava jälje toimetaja **Karin Ruus**, kes kujundas aastatel 1956–1972 huvitava ja julge repertuaarivaliku. Lavastustest sündis ka telefilm – **Virve Aruoja** lavastatud „Näitleja Joller” (31. dets 1959) sai filmiks 1960. a ja oli esimene täismetraažiline telemängufilm NSV Liidus.

„Aktuaalne kaamera” muutus igapäevaseks 1958. aasta oktoobris ja 1959. a algul loodi poliitiliste saadete peatoimetuses „Aktuaalse kaamera” toimetuse. Teleajakirjanduse ja -ajakirjanike kujunemine oli aeglane, nii eeskujude kui ka ajakirjanduskogemusega inimeste vähesuse tõttu. Siiski – ülekandejaamade kasutuselevõtmise järel algas tõsielusaadete tulek, samm-sammult avardas saadete geograafia ja hakkasid eristuma **teležanrid** (teleuudised, -kommentaariid, -reportaažid), kuitagi valdav osa ajakirjanduslikust televisioonist piirdus üksisaateid koondavate temaatiliste rubriikide ja filmikroonikaga.

Neil aastail algas loominguiliste vormivõtete kiire areng. Õpiti ühendama studio-, filmi- ja ülekandetechnikat, lavastuslikku ja dokumentaalset. Vastavalt juhtivale programmi organiseerimisprintsipiile kujunesid välja rubriigi-, žanri-, toimetuse-, sari- ja formaaditeleviisiooni põhimõtted, mis mõjutasid programmi loomisviise järgnevat aastakümnete jooksul (kiil 5).

Tabel 3. Tallinna Televisioonistuudio saatemahd ja auditoorium 1957–1961

	1957	1958	1959	1960	1961
Teleprogrammi kogumahd aastas (tundi)	890	1274	1563	1623	1826
Teleprogrammi mahd keskmiselt päevas (tundi)	2,8	4,0	5,0	5,2	5,0
Omatoodangu kogumahd aastas (tundi)	225	314	484	526	626
Omatoodangu mahd keskmiselt päevas (tundi)	0,7	1,0	1,5	1,7	1,7
Omatoodangu osakaal (%)	25,2	24,6	30,9	32,4	34,2
Töötajate arv	98	110	141	162	191
Potentsiaalne auditoorium (% elanikkonnast)	2,9	5,1	8,3	11,7	14,7

Allikas: ETV

Kiil 5. Programmiloome põhidiskursused ja nende domineerimisperiodid

Rubriigitelvisioon	1955–1960
Žanritelvisioon	1960–1970
Toimetustelvisioon	1970–1980
Saritelvisioon	1980–1995
Žanri- ja formaaditelvisiooni sümbioos	1995–2000
Formaaditelvisioon	2000–2005

Uued saated

„Maailma maad ja rahvad” (1957–61), „Meie külalisi” (1957–64), „Mõista, mõista, mis see on?” (1957–64), „Teile, naised!” (1957–65), „Telekommentaatori vestlus välispoliitilistel teemadel” (1957–63), „Kinokaameraga külas” (1958–60), „Lehekülgi vene maalikunsti ajaloost” (1958–61), „Muuseumi eksponaadid jutustavad” (1958–60), „Populaartheaduslik vestlus” (1958–60), „Tantsides läbi sajandite” (1959–60), „Abiks aiapidajale” (1959–60), „Ajaloo lehekülgedelt” (1959–66), „Käitumise ABC” (1959–60), „Oleme oktoobrilapsed” (1959–64), „Teeme ise” (1959–61), „Teie küsite, meie vastame” (1959–63), „Telekaameraga isetegevuslaste juures” (1959–60), „Õpi mõistma muusikat” (1959–64), „Ajaga sammu” (1960–62; teleajakiri põllumeestele), „Eesti teatri hälli juures” (1960–61), „Jänku-reporter” (1960–66), „Kinoamatööri tribüün” (1960–61), „Mildest jutustab pliiats?” (1960–62), „Noori heliloojaid”

(1960–61), „Abiks lastevanematele” (1961–69), „Buratino joonistusvõistlus” (1961–62), „Majakas” (1961–62; noortežurnaal), „Minu isa töökoht” (1961–62), „Raamatumaal” (1961–62), „Saade laulusõpradele” (1961–64), „Õpime uisutama” (1961–62) jt.

Teleprogrammi loojad 1957–1961

Režissöörid: L. Martin, V. Aruoja, A. Kivirähk, V. Koppel, T. Kask, G. Kromanov, V. Rummo, A. Rinne, E. Koppel, E. Nõmberg, L. Levald, T. Võsa-Vahi, M. Nõu-Uus, H. Karro, A. Lepa, E. Rauer-Sikkel, M. Varango-Ots, K. Sepre-Garder, V. Kiple-Parsadanova; **toimetajad:** J. Miilen, A. Tali, H. Mikkin, R. Aarma, E. Kiisa, R. Josing, H. Loit, V. Raudsepp, H. Tiidus, K. Ruus, V. Koppel (alates 1960 režissöör), H. Tomson, U. Leies, F. Prussakov, S. Tiits, M. Ustinova, E. Haasmaa, A. Tiisväli, U. Maasikas, R. Karemäe, Ü. Tootsen, K. Voltri, R. Viirsaar, A. Pervik, V. Blumfeldt, H. Oidemaa; **diktorid:** R. Peramets, K. Tennosaar, Z. Madissova; **operaatorid:** Ü. Raudmägi, I. Varandi, A. Uus, A. Püss, H. Vilms, P. Taimre, H. Vahi, J. Koit, P. Kasesalu, V. Aruoja, A. Mutt, M. Kärner, K. Jõekalda; **kunstnikud:** M. Säre, S. Mere, L. Andreste, I. Lind, E. Kell, V. Pukk, E. Kaisma, E. Oja, I. Torn, E. Tali, G. Pant, mittekoosseisuliste režissööride gruppi tulid tööle U. Liiv, V. Volt, J. Rannu, H. Paesoo, U. Leies, H. Peep, O. Ernesaks, J. Rohusaar, V. Rumessen jt.

AASTAD 1961–1965: TELEAJAKIRJANDUSE TEKE

Perioodi raamid

Alguse tähised. Kuus telehooaega oli seljataha jäänud, tegijatel esialgsed erialased oskused käes – televisiooni asutamise aeg oli lõppemas. Organisatsiooni struktuuri ja programmi sisuliseks, kvalitatiivseks arendamiseks ja võimaluste laiendamiseks oli arenguruumi veel palju, uue avastamine stimuleeris. Algas paradigma vahetus, suundumine režiikeskelt televisioonilt ajakirjanduskesksele televisioonile. Ees seisis organisatsioonilise, tehnilise ja loominguilise võimekuse avardumise faas, mil professionaalsuse ja kogemuste kasv valmistas ette järgneva perioodi tasemehüpet.

Lõpu tähised. Perioodi lõppu tähistas televisiooni jõudmine uude seisundisse oma arengu kümnenda hooaja lõpuks. Seda uut seisundit tähistas **teleajakirjanduse teke**. Kui perioodi algul oli televisioon ajakirjanduslikult veel nõrk, siis 1960. aastate esimese poole jooksul koguti piisav potentsiaal järgneva ajakirjanduslikuks tähetunniks. Algimpulsi andis raadioajakirjanike tulek televisiooni (**Rein Karemäe, Valdo Pant, Ene Hion, Klaus Mikko**). Ideoloogiline surve ja tsensuur ei olnud veel kuigi tugev, ühiskonna liberaliseerumise lootus kasvatas televisiooni tulnud uue tegijate põlvkonna professionaalset eneseteadvust ja toetas loominguilisi otsinguid osaluseks sotsiaal- ja kultuurielus. Valmimas oli uus telemaja tunduvalt paremate tehniliste võimalustega. Tee algusaastate ja esimese suure professionaalse tõusu aastate vahel oli läbi käidud.

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

1960. aastate algus tähistas televisiooni ideoloogilise ja poliitilise rolli olulist muutust³. Televisioon lakkas olemast vaid tehniline „ime”. 1. jaan 1962 kaotati raadio ja televiisori kasutamise maks⁴. Leviala laienemine, vaatajaskonna suurenemine, omasaadete mahu kasv ja eriti järk-järgult suurenev ajakirjanduslike saadete maht tähtsustasid televisiooni osa ühiskonnas ja suurendasid nii parteilist ideoloogilist kontrolli kui ametkondlikku tähelepanu televisiooni vastu.

Kiiresti areneva uue meediumi ideoloogiline ohjamine algas juba 1960. a NLKP KK otsusega „Nõukogude televisiooni edasiarendamisest”, mis oli ajendiks ka Eestis Raadio ja Televisiooni Komitee esimehe käskkirjale nr 149 (31. dets 1960). Dokumendi põhipaatos seisnes selles, et „vaatamata mõningatele edusammudele televisiooni arendamisel vabariigis ei vasta televisiooni praegune tase veel kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise ülesannetele”. Väideti, et ühiskondlik-poliitilistel saadatel pole vajalikku veenmisjõudu, kirjandus-dramaatilised ja muusikasaated pole saavutanud vajalikku ideelis-kunstilist taset, laste- ja noortesaadet ei vasta kommunistliku kasvatus nõudmistele jms (Lindström 1995: 27).

Programmi mahu kasvu ja mitmekesistumisega hakkasid ilmema uued ideoloogilised probleemid. Nii näiteks läks filmiprogrammi suur maht (üle 65% programmist) ja tagasihoidlik valik (uusi mängufilme sai TVs näidata alles mitu aastat pärast nende valmimist) vastuollu hankeprogrammidele esitatavate sisuliste nõudmistega. Komitee esimehe käskkirjas „Televisioonistuudio kino- programmi parandamise abinõudest” (26. mail 1961) tauniti NSVL kinostuudio toodetud parimate nõukogude filmide liiga vähest ja läbimõtlematut kasutamist ning seda, et programmis näidatakse sageli kapitalistlike maade filme, mis moonutavad tegelikkust ja ilustavad kapitalistlikku elulaadi. Kavandati abinõud kinoprogrammi parandamiseks, otsustati, et iga üksiku filmi planeerimise eetrisse otsustab stuudio tippjuht või tema äraolekul kunstiliste saadete peatoimetaja (Lindström 1995: 29).

Partei hakkas uut ideoloogia- ja propagandavahendit tähelepanelikumalt jälgima⁵ ja juhtima. Juulis 1964 (komitee esimehe käskkiri nr 122) nõuti näiteks tsensuurieeskirjade rangemat täitmist, sest väidetavalt puudus stuudio töötajatel küllaldane poliitiline valvsus, mistõttu praktikas esines lubamatult ükskõikset suhtumist Glavliti eeskirjadesse (Lindström 2003).

Neil aastail töötas telestuudio Raadiomaja kitsastes tingimustes, uue telemaja ehitamine venis.

Televisiooni arenguloos oli oluline samm **programmi peatoimetuse** loomine 1963. a alguses (peatoimetaja

Tabel 4. Tallinna Televisioonistuudio / ETV saatemaht ja auditoorium 1961–1965

	1961	1962	1963	1964	1965
Teleprogrammi kogumaht aastas (tundi)	1826	?	?	?	?
Kohalike saadete kogumaht aastas (tundi)	1826	1903	2284	2375	2346
Omatoodangu kogumaht aastas (tundi)	626	764	720	645	709
Omatoodangu maht keskmiselt päevas (tundi)	1,7	2,1	1,9	1,7	1,9
Omatoodangu osakaal kohalike saadete mahus (%)	34,2	40,1	31,5	27,1	30,2
Töötajate arv	191	?	232	256	?
Potentsiaalne auditoorium (% elanikkonnast)	14,7	20,0	26,0	32,4	38,0

Allikas: ETV

Harri Loit). Peatoimetuste kõrvale tekkis sellega tootmist korraldav ja planeeriv laialdaste volitustega lüli, mis etendas edaspidises arengus otsustavat rolli stuudio muutumisel plaanipäraselt tegutsevaks tootmisorganisatsiooniks. Programmi peatoimetusse arvati programmi planeerimise ja kirjade toimetuse, eksploatatsiooni ja väljastamise grupp, filmi- ja vahendussaadete toimetuse ning tootmis-tehnikaosakond, mis koondas endasse sisuliselt kõik peatoimetustele audiovisuaal- ja tugiteenuseid osutavad osakonnad. Moodustati ja reorganiseeriti kunstinõukogusid, kolleegiume, redaktsiooni- ja repertuaarikomisjone jm kollektiivse juhtimise organeid ning ühiskondlikke nõukogusid. 1962. a loodi filmitootmise grupp „Tallinna Telefilm”.

Jätkusid otsingud tehnikauksustele sobivama struktuurse vormi leidmiseks. 1963. a lõpus loodi Raadio ja Televisiooni Komitee Tehnikavalitsus, kuhu koondati kõik tehnikauksused. **Tartus avati korrespondentipunkt** (H. Jallai, A. Mürsep, I. Loomann, V. Peedosaar, L. Heinmaa; 1. juuni 1963).

Tehniline areng

Perioodi iseloomustab otseülekannete võimaluste laienemine Eestis: 1962 – Tartust, 1964 – Narvast, Kohtla-Järvelt, Jõhvist, Viljandist, Valgast ja Võrust, 1965 – Pärnust. Tartusse jõudis ülekandejaam 1963. a. Lennart Klink konstrueeris portatiivse vastuvõtu-saatejaama, mis vahejaamana laiendas oluliselt ülekandekohtade geograafiat. Saateid tehti kolme ülekandejaamaga. L. Põldma konstrueeris filmikaamerale Pentaflex-16 seadme sünkroonseks helisalvestuseks (kevad 1963),

1964. a hakati tegema võtteid esimese sünkroonfilmikaameraga. Kevadel 1965 sõlmisid NSVL ja Prantsusmaa kokkuleppe **värviteleviiooni** arendamiseks SECAM standardi baasil, mis mõjutas edaspidi ka värviteleviiooni arendamist Eestis 1970. aastatel.

Telemaastik

Leningradi TV transleerimine asendati **Kesktelevisiooni (KTV)** programmi ülekandmisega 1. jaan 1962.

Perioodi jooksul Tallinna Telestuudio auditoorium peaaegu kolmekordistus, 1965. a oli teleprogramm kättesaadav juba ligi 40%le elanikkonnast. Tallinna Telestuudio hakkas kujunema kogu Eestit hõlmavaks telekanaliks.

Programm

1962. a algusest hakati Tallinna Televisioonistuudio programmis iga päev transleerima KTV saateid. Teleprogramm muutus liitprogrammiks KTV ja kohalikest saadetest (see kestis 28 aastat). Algas saadete vahetus teiste liiduvabariikide stuudiotega, hakati tegema saateid Intervisioonile.

Jätkus otsesaadete aeg. Ideoloogilisest taustast hoolimata viidatakse Hruštšovi-perioodile tagantjärele kui suhteliselt suure vabaduse ajale. Liigseid ideoloogilisi kammitsaid „repertuaari valikul” polnud, need hakkasid tõsisemalt ilmnema alles 1960. aastate lõpul ja 1970. aastatel.

Teletegemine muutus üha professionaalsemaks. Programm omandas kindlama ülesehituse. Üksiksaateid hakati temaatilise ja funktsionaalse kuuluvuse alusel

ning sihtauditooriumi järgi järjekindlamalt koondama regulaarsetesse rubriikidesse. Hakkasid tekkima **esimesed sarisaated** (kiil 8). 1962–1963 alustasid „Telekool”, „Lasteekraan”, „Noortestudio” ja „Spordinädal”. 1960. aastate alguses oli programmis palju viktoriine, neid tehti nii lastele, noortele kui täiskasvanutele ja mitmes valdkonnas (liiklus, põllumajandus, muusika jm). Jaanuaris 1965 moodustati „Aktuaalse kaamera” peatoimetuse. Uudisteprogrammis arenesid uued žanrid: reportaaž, olukirjeldus, kommentaar, teležurnaal, teleringvaade. Tehti mitmesuguseid muusikasaateid ooperist estraadiga rahvamuusikasaadeteni.

Neli ülekandejaama andsid tõuke **telereportaaži** arengule. Sel perioodil tehti palju ülekandeid ettevõtetest ja asutustest, ülekandejaamad ja otsesaateid võimaldavad releeliinid pakkusid selleks üha uusi võimalusi. Hakkas kujunema **teleajakirjandus** – tõsielusaated, telepublitsistika. Dokumentaalsaadet tõid esiplaanile elulise sisu ja reaalse vahendaja, pannes aluse teleajakirjaniku ja saate toimetaja kutse arengule. „Teatrirežissöörid” muutusid telerežissöörideks, tähtsaks muutus pildi ja sõna vahetamine, saatejuhi ja režissööri koostöö. 1962. a tõlgiti esimesed nõukogude teleteoreetiku Vladimir Sappaku artiklid televisiooni olemusest (mõni aasta hiljem ilmusid need raamatuna – Sappak 1965). Sai üha selgemaks, et **teleloomingu eripära** seisneb teleomaste tehniliste ja väljendusvahendite loovas kasutamises, et saavutada hea ajakirjanduse elulähedust, aktuaalsust, tõepärasust, usutavust. Tolle aja ajakirjanduse taustal tundusid sündmuslikkus, inimesekeskus, juuresoleku efekt, reaalajas tegutsemine, improvisatsioonilisus televisioonile ainuomaste ilmingutena.

Televisiooni tehti avastusliku rõõmu ja pühendumusega, loomingulist energiat oli palju. Usuti süsteemi parandamise ja arendamise võimalustesse. Televisiooni nägu hakkasid kujundama tugevad loojaisiksused, režissöörid ja uue ajakirjandusliku kutse esindajad – teleajakirjanikud. Sel perioodil algas paljude hiljem **tuntud tegijate** aktiivne loometee. Saateid tegid Rein Karemäe, Moidela Tõnisson, Rein Järlik, Valdo Pant, Klaus Mikko, Peeter Hein, toimetajad Endel Sõerde, Vello Kallaste, Ülo Tootsen, Endel Haasmaa, Helgi Oidermaa, Jüri Lott, Jürgen Miilen, Helvia Tomson, Uno Maasikas, Helle Tiisväli, Lilian Pöldre, Hardi Tiidus, režissöörid Virve Koppel, Ants Kivirähk, Virve Aruoja, Uno Leies, Tiiu Vahi, Elvi Koppel, Astrid Lepa, Tiina Mägi, filmi-

operaatorid Anton Mutt, Mihkel Kärner, Hasso Vahi, Kaljo Jõekalda, Mati Pöldre jt. Kujunes Eesti esimene teleprofessionaalide põlvkond.

Ajakirjanduslik käsitlusviis muutus inimlähedasemaks ja personifitseeritumaks. Elu nägemine läbi ajakirjaniku subjektiivse ja emotsionaalse prisma ning vahetu osalus oli uus ja avastuslik tolaegses kroonulikus parteilises ajakirjanduses. Need püüdlused panid aluse isikustatud sündmus- ja probleemreportaažidele, milles Tallinna stuudio oli edaspidi eeskujuaandev roll nõukogude teleajakirjanduses. Algas teleajakirjanduse teoreetiline mõtestamine (konverents „Reportaaž ja intervjuu raadios ja televisioonis” mais 1964). Tatjana Elmanovitš on nimetanud 1960. aastate algust **isiksuste perioodiks** ETVs (1986). Analüüsides Eesti panust televisiooni arengusse, püüdis nõukogude teoretik Sergei Muratov määratleda „Tallinna suuna” eripära telereportaažis. Muratov ütleb, et telekunst on ennekõike reaalse eluga tegelemise kunst, publitsistlik kunst. Voldemar Lindström nimetab Eestis sündinud teleajakirjanduse põhimõtteid **Tallinna koolkonna** panuseks teležurnalistika arengusse (Lindström 2003). Tallinna Televisioonistuudio 1960. aastate suundumustest sai alguse edaspidi aksiomaatiliseks muutunud **saatejuhikeskne ajakirjanduslik televisioon**.

Uued saated ja sarjad

„Bibigoni seiklused” (1961–69), „Buratino viktoriin” (1961–67), „Eesti ooper” (1961–63), „Kunst” (1961–64), „10 minutit luulet” (1961–63), „Tulipunktis on...” (1961–63), „TV viievõistlus” (1961–62), „Kus on vits?” (AK rubriik, 1962–67), „Teadus ja tervis” (1961–64), „Pioneeride võistluslõke” (1962–70), „Kas teate?” (1963–69; põllumeeste viktoriin), „Kerge muusika konkurss” (1963–66); „Kirjanduslik kolmapäev” (1964–78), „Loodus ja inimene” (1963–71); „Noortestudio” (1963–90), „Spordinädal” (1963–70), „Alati valmis!” (1964–71), „Stopp” (1964–71; liikluslane viktoriin) jt.

AASTAD 1965–1970: PROFESSIONAALSE TELEVISIOONI ALGUS (ETV „KULDAEG“)

Perioodi raamid

Alguse tähised. 14. jaan 1965 nimetati Tallinna Televisioonistuudio ümber **Eesti Televisiooniks (ETV)**⁶. Periood algas uude Telemajja kolimisega Lomonossovi (Gonsiori) tänaval. Esimene saade uuest Telemajast toimus veidi enne ETV 10. aastapäeva (15. juuli 1965). Areng kiirenes uue tehnika, programmimahu kasvu, saatekava mitmekesistumise ja laiema levi tõttu. Perioodi iseloomustas režissööride professionaalse taseme tõus ja esimese teletegijate põlvkonna loomeküpsuse saabumine.

Lõpu tähised. Perioodi lõpu poliitilist tausta kujundas ideoloogilise kontrolli ja parteilise surve oluline tugevnemine pärast 1968. a Praha sündmusi ja algav ideoloogiline tasalülitamine. Olulisemaid otsuseid ETV kohta hakati tegema EKP Keskkomitees, partei tippjuhid otsustasid EKP KK büroo istungitel ETV kaadri- ja struktuuri küsimusi (16. apr 1968, 5. nov 1969, 28. apr 1970), juba 1966. aastast vaatas büroo regulaarselt läbi ETV teemaatilised kvartaliplaanid. Televisiooni noorusaeg ja spontaanse avatuse periood lõppes. Moskva kontroll tugevnes – 8 aastat kohalikus alluvuses (alates 22. maist 1962) olnud raadio ja televisiooni juhtimine muutus liidulisvabariiklikuks.

Organisatsiooni struktuur ja juhtimine

Telestuudio uue nime valik oli pingerohke. Nimele Eesti Televisioon olid alternatiivideks ka Eesti Nõukogude Televisioon, ENSV Televisioon, Nõukogude Eesti Televisioon. Sõna Eestimaa kasutamine ei olnud tol ajal mõeldav (Peep 2004: osa 4).

1965. a algul kehtestatud esimene ETV struktuur (kiil 6) oli teleajaloo kontsentreerituim telemudel. Moodustati kolm suurt struktuuriüksust – programmi, „Aktuaalse kaamera” ja ideoloogia peatoimetuse. Struktuur kehtis 2 aastat ja just seda aega mäletatakse kui ETV kuldaega, samuti kui ideoloogiatoimetuse perioodi ning kui **Endel Haasmaa**, ideoloogiatoimetuse peatoimetaja perioodi. 1967. a alguses sai Haasmaa programmi peatoimetajaks.

1965. a uue toimetuskorralduse tarvis seati ümber ka programmi keskne organiseeriv üksus, programmi peatoimetuse. 1. veebr 1966 nimetati see ümber ETV sekretariaadiks (programmi planeerimine ja väljastamine, meetodika, auditooriumi uuringud, ajaleht Televisioon), toimetuste struktuuri muutudes laiendati sekretariaadi juhtimisulatust järgnevatel aastatel veelgi.

Perioodi esimesse poolde jääb **ETV korrespondentipunktide** võrgu loomine ja arendamine – loodi Edela-Eesti korrespondentipunkt Pärnus (1. aug 1966; suleti 1967) ja Põhja-Eesti korrespondentipunkt Kohtla-Järvel (1. sept 1966; Loit Rõuk, Jüri Kesküla). Tartu korrespondentipunktist sai Tartu stuudio (peatoimetuse õigustes 22. veebr 1967, ametlikult peatoimetuse 1. jaan 1968, peatoimetaja Lembit Heinmaa, esimene saade Vanemuise 54 asunud Estica korporatsioonile kuulunud majast tehti LÜJ abil 5. apr 1967). 1967. a tuli Tartust juba üle 100 tunni saateid.

Ülikontsentreeritud struktuurist tuli siiski suhteliselt ruttu loobuda. Jaanuaris 1967 jagati suur ideoloogiatoimetuse neljaks peatoimetuseks: muusikasaadete (Jaan Rääts), kirjandus- ja kunstisaadete (Enn Vetemaa), propaganda- ja noortesaadete (Vello Kallaste) ning lastesaadete ja „Telekooli” (Robert Vaidlo) peatoimetuseks. Veel üks põhimõtteline muutus tehti 1967. a lõpus – toimetuste koosseisust viidi välja režissöörid, kellest moodustati iseseisev režissööride osakond. Loodi režissööride kolleegium. ETV nõukogu (1. jaan 1968) – Leopold Piip, Harri Loit, Endel Haasmaa, Ants Villemson, Vello Kallaste, Enn Vetemaa, Jaan Rääts, Robert Vaidlo, Lembit Karri, Jüri Lott – korraldas peatoimetused veel kord ümber mais 1968. Muusika-, kirjandus- ja kunstisaated liideti kunstiliste saadete peatoimetuseks (Hardi Tiidus), noortesaated liideti lastesaadete ja „Telekooli” peatoimetusega (Robert Vaidlo) ning moodustati propagandasaadete peatoimetuse (Vello Kallaste).

ETV kõrgerioodi saabumise ajaks jõudis uuele kvalitatiivsele piirile ka filmitootmine – 1962. a lõpus loodud filmitootmise grupp „Tallinna Telefilm” nimetati 1965. a mais filmistuudioks „**Eesti Telefilm**” (esimene

juht Ülo Raudmägi, 1. mai 1965; hiljem Harri Loit, 13. jaan 1967). Järgnevatel aastatel kujunes see „Tallinn-filmi” kõrval oluliseks filmikeskuseks, kus tehti nii mängu-, dokumentaal-, nuku- kui muusikafilme. 28. veebr 1968 moodustati „Eesti Telefilmi” toimetuskolleegium ja kunstinõukogu, toimetuskolleegiumi peatoimetajaks sai **Endel Haasmaa** (3. apr 1968), kes jäi telefilmi juhtimise seotuks ligi kaheks aastakümneks.

Suurenevat kaardrivajadust silmas pidades oli oluline 4 osakonnaga (teležurnalistika, telerežii, operaatoritöö, valgus) ETV õppestudiodoomine 1968. a (juhataja Arnold Päts), kus alustas õpinguid sadakond ETV töötajat ja huvilist väljastpoolt stuudiot.

Seda arenguperioodi hakkas mõjutama EKP KK regulaarne kontroll ETV tegevuse üle. Nagu öeldud, algas juba 1966. a ETV temaatiliste kvartalipaanide regulaarne läbivaatamine EKP KK büroo istungitel. Kvartalipaanid olid ulatuslikud ja põhjalikud dokumendid, mis esitasid kõikide peatoimetuste peamiste saadete ja sarjade loetelu ning lühiannotatsioonid, mis pidid igati sobima parajasti päevakorral olevate partei loosungite ja suunistega⁷. See sundis telejuhte ideologiseerima (sageli ka formaalselt) enamikku programmis käsitletavast.

20. apr 1968 arutas EKP Keskkomitee büroo ETV struktuuri ja juhtimise küsimusi⁸, millele järgnes televisiooni juhtimise ümberkorraldamine (30. mail 1968) – loodi komitee esimehe asetäitja, ETV direktori ametikoht (Leopold Piip kinnitati direktoriks septembris 1968) ja tema asetäitjate ametikohad – programmi alal (Paul Jürjo) ning filmitootmise alal (Harri Loit). ETV nõukogu asendati ETV kolleegiumiga (22. okt 1968), millele lisaks loodi veel 95liikmeline ETV nõukogu (12. dets 1968). Kollegiaalset ja ühiskondlikku formaalset kontrolli ETV üle süvendati ja laiendati üha – 1969. a moodustati kolleegiumi juurde 8 ühiskondlikku nõukogu (sh kunstiküsimuste, vastupropaganda küsimuste, kuritegevuse vastu võitlemise küsimuste, rahvamajanduse propaganda, noorsookasvatuse küsimuste ja Tartu stuudio nõukogu), 1970. a reorganiseeriti need ühiskondlike konsultantide gruppideks. Parteiorganitele tekitas üha suuremat tuska Soome TV vastuvõtu laienemine ja levi auditooriumis, mida käsitleti äärmiselt ebasoovitava ideoloogilise ohuna.

Põhimõtteline ja järgmiste aastakümnete tööd puudutav muutus tehti tehnikauksuste ja televisiooni infrastruktuuri ümberkorraldamisega kevadel 1969. Telemaja koos territooriumiga, ETV tehnilised ja põhivahendid

anti üle Teleraadiokomiteele, kus nende vahendite kasutamiseks asutati isemajandav **Eesti Televisiooni Tehniline Keskus** (29. apr 1969), kuhu koondati sisuliselt kogu ETV tehnika- ja infrastruktuuri teenustega seotud töötajaskond (direktor **Leiger Põldma**).

Kiil 6. ETV struktuur jaanuaris 1965

Ideoloogia peatoimetus

- Propaganda- ja noorteosakond
- Kunstiosakond
- Lasteosakond
- Režissööride osakond

“Aktuaalse kaamera” peatoimetus

- Välissündmuste sektor
- Tööstussektor
- Põllumajandussektor
- Kultuurisektor
- Spordisektor
- Režissööride osakond
- Tartu (Kagu-Eesti) korrespondendipunkt

Soomekeelsete välissaadete osakond

Programmi peatoimetus

- Planeerimise sektor
- Väljastamise sektor
- Auditooriumi sektor
- Helirežissööride osakond
- Kunstnike osakond
- Filmiopeaatorite osakond
- Lavastustöö tsehh
- Teleoperaatorite osakond
- Režissööride ja diktorite osakond
- Filmi- ja vahendusprogrammide osakond
- Lavastusosakond
- Masinakirjabüroo
- Transpordiosakond

Allikas: Kultuuriasutuste ajaloo teatmik 1986

Kiil 7. ETV juhid, vastutavad, vanem- ja peatoimetajad, peaspetsialistid 1955–1970

Raik Aarma, Linda Andreste, Valter Blumfeldt, Endel Haasmaa, Lembit Heinmaa, Vladimir Ivanov, Paul Jürjo, Roland Josing, Vello Kallaste, Lembit Karri, Tõnis Kask, Erich Kiisa, Veera Kononova, Grigori Kromanov, Kalju Liblik, Jüri Lott, Uno Maasikas, Jürgen Miilen, Heino Mikkin, Harri Loit, Aino Pervik, Leopold Piip, Arnold Päts, Karin Ruus, Jaan Rääts, Vello Rummo, Ago Tali, Hardi Tiidus, Sofia Tiits, Ilmar Torn, Vladimir Raudsepp, Ivika Sillar, Robert Vaidlo, Inno Varandi, Enn Vetemaa, Ants Villemson, Rudolf Viirsaar, Koidula Voltri jt

Partei juhtkonna nõudlik ja enamasti ideoloogiliselt rahulolematu tähelepanu jätkus, 5. nov 1969 ilmus EKP KK büroo otsus „Tööst kaadriga Eesti Televisioonis”. EKP KK büroo otsuses ETVst (28. apr 1970) süüdistati telestuudiot selles, et välispoliitilises tegevuses esineb kontrollimatust, kunstilised programmid pole vabanenud apoliitilisuse ja subjektivismi sugemetest, alajaotuste töös ilmneb vähene nõudlikkus, programmi ideoloogiline suunitlus on lünklik jms (Lindström 1995:55).

Välise surve tugevnedes süvenes paratamatult toimetuskontroll ning selle tagajärjel ka enesetsensuur. Perioodi lõpuaastatel hakkas teletegijate esimese põlvkonna spontaansus ja algusaastatele omane optimistlik professionaalne motivatsioon üha sagedamini „kinni jooksmata” ideoloogiamasina rataste vahele. Brežnevi aeg hakkas juba varakult ilmutama stagneerumise märke, parteiline retoorika ja tegelik elupilt hakkasid üha rohkem teineteisest erinema. Loomulikult püüdsid „ideoloogilise töö keskasutuse” juhid hoida ETVd püüdliselt parteilisel liinil⁷, partei keskorganid jälgisid televisiooni juhtimist⁸, mis tingis saadete tähelepanelikku jälgimist ja vajadusel otsustavat tsenseerimist⁹. Kehtis saadete eetriselne läbivaatamise nõue, olenevalt saate temaatikast ja olulisusest vaatas kontrollproovi kas peatoimetaja või televisiooni tippjuhtkond.

Aja muutumist näitab nii vastupropaganda toimetuse loomine (1. mail 1969) kui ka näiteks ajakirjanike liidu aastapremia määramine pioneeride saatesarja „Võistluslõke” tegijatele mais 1970.

Tehniline areng

Suvel 1965 kolis ETV Raadiomajast uude Telemajja Lomonosovi tänaval (esimene saade uuest majast 15. juunil 1965). Telemajas oli pinda ligi 6700 m², kolm stuudiot, vajalikud toimetuse- ja tehnilised ruumid. Plaaniline võimsus oli 600 tundi omasaateid aastas ja see ületati kiiresti.

Perioodi olulisim tehniline uuendus oli **videosalvestuse** võimaluse tekkimine. Valdavalt otsetelevisiooni aeg hakkas lõpule jõudma. Esimene videosalvestus tehti ETVs 23. sept 1965, esimene saade videomagnetofonilt (jalgpallivõistluse salvestus) anti eetrisse 28. juunil 1966 (70 mm laiuse lindiga statsionaarne seade KMZ-6). Esimene videosalvestus Tartust tehti releeliinide kaudu

1967. aasta 23. märtsil. 1968. a lõpus rakendati töösse juba järgmise põlvkonna videomagnetofonid (Kadr 1, 2tolline, 50,8 mm videolint). 1960. aastate lõpu salvestusseadmed olid siiski veel väga kohmakad ning videomontaaži ei võimaldanud.

Tehti mitmeid otsuseid teletehnika arendamise kohta. 11. juunil 1966 ilmus ENSV Ministrite Nõukogu (MN) ja EKP Keskkomitee (KK) ühismäärus „Eesti NSV Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee tootmistehnilise ja majandusliku baasi parandamise kohta” ning 9. sept 1968 ENSV MN määrus „Abinõudest värvitelevisiooni arenguks vabariigis”, mis avas tee **värvitelevisioonile** üleminekuks järgmisel kümnendil.

ETV sai neljanda liikuva ülekandejaama sügisel 1965, selle baasil avati korrespondendipunkt Kohtla-Järvel (esimene saade 11. apr 1966). Avardus otsereportaažide geograafia (Pärnust 21. juunil 1965), 31. mail 1967 tehti esimene otsereportaaž Kihnu saarelt. Oluline arendus toimus filmivõtete tehnikas: 1968. a lõpust hakati kasutama uut, nn pilootsüsteemil põhinevat sünkroonfilmi tehnoloogiat Prantsuse kaameratega Eclair ja magnetofonidega Nagra, mis hõlbustas oluliselt uudiste tootmist.

Telemaastik

1966. a lõppes releeliinide ehitamise esimene etapp Eestis. Tallinna, Tartu, Kohtla-Järve Pärnu, Orissaare (1. jaan 1966), Valga (13. juuni 1966) ja Võru saatjad tagasid ühe teleprogrammi kvaliteetse vastuvõtu kogu Eesti territooriumil. Pärnus said nähtavaks KTV saated.

Eestis transleeritavate programmide arv tõusis 1968. a algul kolmeni – lisaks ETV ja KTV programmile hakati 5 tundi päevas uuesti üle kandma ka Leningradi TV saateid. 1970. a oli ETV nähtav 100% territooriumist, KTV 44% ja Leningradi TV 18,2% territooriumist. Kolmel programmil kokku oli saateid 20,5 tundi ööpäevas, millest ETV saated moodustasid 39% (8 tundi ööpäevas). Soome TV oli 1970. a nähtav 18%le Eesti teleauditooriumist.

Esimene värvisaade Moskvast võeti Eestis vastu 26. sept 1967, alates 8. nov 1967 hakati püsivalt vahendama KTV värvisaateid.

ETV muutus kogu Eestit hõlmavaks telekanaliks, potentsiaalne auditoorium peaaegu kahekordistus.

Kohalike saadete maht kasvas perioodi jooksul 630 tunni võrra ehk 25%, omatoodangu maht 330 tundi ehk 15%. ETV tootis ka saateid KTV-le (u 25 tundi saateid ja filme aastas).

Telemaastikule tuli uus tegija – 1. detsembril 1967 alustas tegevust ENSV MN Riikliku Kinematograafia Komitee reklaamibüroo „**Eesti Reklaamfilm**” (ERF). Televisiooni arengus olulist rolli etendanud firma kiire areng toetus 1965. a majandusreformile järgnenud majanduse kasvule, isemajandamise arendamisele, kus ettevõtete edukust hakati hindama mitte kogutoodangu mahu, vaid realiseeritud lõpptoodangu ja rentaabluse alusel (Berko ja Eenmaa 2004:6). See suunas ka NSV Liidus tähelepanu reklaamitegevusele. Ettevõtetes tekkisid planeeritud reklaamikulutused, kinostuudiod hakkasid tootma reklaamfilme.

„Eesti Reklaamfilm” (peatoimetaja ja ideegeneraator **Peedu Ojamaa**) põhikiri (kinnitati 30. nov 1967) nägi ette reklaamfilmide valmistamise ja reklaamsaadete koostamise ja ettevalmistamise „eetrisse andmiseks ETV vahendusel” (Berko ja Eenmaa 2004:25). Õige pea hakati koos ETVga tootma ka telesaateid.

Programm

Loominguliste kogemuste ja oskuste kasv, kolimine uude, kolme stuudioga Telemajja, lisandunud tehnilised võimalused ja ulatuslikum programmilevi viisid senise arengu kulminatsiooni, mis sai hiljem, stagnatsiooni ja ideoloogilise surve tugevnedes 1970.–1980. aastatel sai nimeks **ETV kuldaeg**. Aastad 1965–1969 olid televisiooni senise arengu kvintessents, mida Tatjana Elmanovitš määratles oma 1975. a ilmunud uurimuses kui publitsistika, reportaaži ja dokumentalistika kõrgperioodi (Elmanovitš 1975). See oli Valdo Pandi, Rein Karemäe, Virve Koppeli, Mati Põldre, Grigori Kromanovi, Endel Haasmaa, Tõnis Kase, Virve Aruoja, Moidela Tõnissoni tippaeg. See oli **isiksusliku TV tippaeg** ETVs. Sel ajal kujunes välja eesti teleajakirjandusele omane ajakirjanikukeskne lahendus (nii saadetes kui telefilmis), kus ajakirjanik oli ühtaegu nii autor kui saatejuht. See loomeviis põhines reportaažil ja intervjuul ning seda iseloomustas vahenditus, vaataja- ja elulähedus, probleemsus, improvisatsioonilisus ja loomulikkus. Neil aastatel loodud saadetes avaldus Eesti

teletegijate professionaalne küpsus. Neile saavutustele põhines edaspidi ka sariteleviseiooni areng ja parimad näited publitsistikakunstist, sel perioodil kinnistunud teleajakirjanduse põhimõtted said eeskujuks ja tegevusjuhiseks järgneva põlvkonna tegijatele.

Rein Karemäe ja **Grigori Kromanovi** sarireportaaži „Missugused me oleme?” (1965) loetakse „suure reportaaži” alguseks ETVs. Sellele järgnesid Valdo Pandi, Ene Hioni ja Valdur Himbeku „Reportaaž mitte millestki” (3. okt 1965), Karemäe ja Koppeli „Võõrastele sissekäik keelatud” (1965–68), „Kolmnurk” (1965–67), „Kahe näoga reportaaž” (1968–70), „Reportaaž ratas- tel” (1968–75), „Reporter vahetab elukutset” (1970).

Rubriigid kasvasid üle saatesarjadeks (kiil 6.8). T. Elmanovitš, esimene uurija, kes püüdis Eestis mõtestada teležanrite ja televisiooni väljendusvahendite arengut, määratles sarisaadet kui ala, kus algab tegelikult dokumentaalse ja lavastusliku süntees. Selline materjali- ja vormikäsitus ilmnes pea kõigis Karemäe ja Pandi kuulsates reportaažisarjades.

Kiil 8. Saatesarja olulisemad tunnused

- Terviklik eesmärgipüstitus
- Valdkonna, teema, käsitlusviisi püsivus
- Enamasti püsiva loomingu- ja grupi olemasolu (autor, režissöör, saatejuht)
- Saadete vormilise struktuuri, žanrilise lahenduse või formaadi püsivus
- Saatejuhi olemasolu
- Regulaarne eetriaeg
- Määratletud sihtauditoorium

Perioodi kuulsaim teos, **Valdo Pandi** suursari „**Täna 25 aastat tagasi**” algas 30. mail 1966 (kuni 3. sept 1970 oli eetris 313 saadet, toimetaja A. Tiisväli, režissöör M. Uus). T. Elmanovitši väitel kordab dokumentaalsel alusel tekkinud sarisaadete areng miniatuuris romaani arengulugu. „Täna 25 aastat tagasi” ongi tegelikult dokumentaalne teleromaan, mahukas kompositsioon keeruka, mitmeplaanilise, koguni ruumilisi side- meid omava konstruktsiooniga (Elmanovitš 1975).

Isikustatud, probleemikeskne, inimlähedane lähenemine saadete ainele ja esitusvormile mõjutas ka muude saateliikide ja valdkondade käsitlusi. Poola TV mõjul algas igapäeva maaeluprobleemidel põhinev lavastuslik seriaal „**Mis Koosta peres uudist?**” (1965–73;

Tabel 5. ETV saatemahht ja auditoorium 1965–1970

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Teleprogrammi kogumaht aastas (tundi)	?	?	?	?	?	4563
Kohalike saadete kogumaht aastas (tundi)	2346	2552	2592	2712	2964	2976
Kohalike saadete maht päevas (tundi)	6,4	7,0	7,1	7,4	8,1	8,1
Omatoodangu kogumaht aastas (tundi)	709	651	868	957	974	1039
Omatoodangu maht päevas (tundi)	1,9	1,8	2,4	2,6	2,7	2,8
Omatoodangu osakaal kohalike saadete mahus (%)	30,2	25,5	33,4	35,2	32,8	34,9
Töötajate arv	?	392	?	?	?	381
Potentsiaalne auditoorium (% elanikkonnast)	38,0	47,0	50,9	56,0	60,7	68,4

Allikas: ETV

H. Oidermaa, Rein Karemäe, T. Kask), mis innustas auditooriumi tõsiste probleemide üle järele mõtlema. Vähemdeklaratiivses vormis püüti käsitleda poliitilist temaatikat („Ministri kabinetis” 1965–72; E. Haasmaa, T. Kask), tehti isikuintervjuusid („Contra mortem”; P. Saluri) ja stuudiovestlusi (Noortestudio „Autogrammi annab” 1965–68; P. Hein). Sündis isiksusliku käsitlusviisi tippsaade kunstivaldkonnas, Leo Soonpää mälestusväärne „**Ars longa**” (1968–78; L. Soonpää, E. Koppel, T. Alla). Inimlähedast temaatikat (elulaadi, kodu, moodi, perekonnaelu) käsitles **Moidela Tõnisson** sarjas „**NB!**” (1966–71; M. Tõnisson, V. Koppel, N. Jõekalda) ja arutlev **Ruth Karemäe** oma perekonnateemalistes saadetes („Silmast silma” 1969–70) (vt ka Unt 2003:74).

Esimene sporditoimetuse juht **Heino Mikkin** lõi televisiooni algusaastate võimalustele vastava ETV spordisaadete kontseptsiooni, milles pearõhk oli igaõhtustel kohalikel spordiuudistel ja -ülekannetel. Reporterid Heino Mikkin, Feodor Prussakov, hiljem Tõnu Tammaru ja Tarvo Villomann pidid olema universaalid, tegema uudiseid, reportaaže ning töötama ka saadete režissööridena. Ülekannetes domineeris algul jalgpall, seoses „Kalevi” meeskonna esinemisega NSV Liidu meistrivõistlustel sai „roheline tee” korvpall, 60ndate keskel lisandusid võrkpalliülekanded. Ülipopulaarsed olid mootorrataste võidusõidu ülekanded Pirita-Kose-Kloostrimetsa ringrajalt. Spordi eriprojektides tegid neil aastail kaasa ka Valdo Pant, Mati Talvik ja Toomas Uba. Olümpiapäevikute näol tehti esimesi katsetusi rahvusvaheliste võistluste kajastamiseks. Algusaastatel oli suur rõhk ka spordipedagoogikal, erisaadetes õpetati paljude spordialade algtõdesid.

Publitsistlikule reportaažile omane isikustatud käsitlusviis jõudis ka meelelahutusse, Pant ja Karemäe alustasid meelelahutusprogrammi „Viitevisioon” loomist. Noortesaadetes alustasid tööd **Mati Talvik ja Enn Eesmaa**. M. Talviku, Leo Karpini, Piret Saluri ja Ülle Puusepa noortesaates „Kanal 13” (1968–69) ja E. Eesmaa saates „Neile, kes jäid piletit ilma” sündis informatiivse meelelahutuse võttestik (infoteinment), milles põimusid dokumentaalne ajakirjanduslik ainek ja meelelahutuslik käsitlusviis. **Andres Vihalem** saatejuhina ja **Kustas Kikerpuu** korraldasid ülipopulaarse lauluvõistluse „**Horoskoop**” (1968–73, koostöö ERFiga). Algas laste lauluvõistlus „**Entel-tentel**” (1968–69), mis käivitas tänase päevani kestva laste lauluvõistluste traditsiooni. Ülle Puusep, Lilian Põldre ja Tiiu Vahi tegid 70-80ndate algul veel võistlussarjad „Trika-trei” (1970–71) ja „Laulujütsid” (1976–82).

Haridus- ja nõuandesaadeteid (köök, aiandus, tervis jm) ning koolile lisamaterjali pakkuvaid saateid hakati tegema juba Tallinna Televisioonistuudio algaastatel. 1962.a koondati need „**Telekooli**” rubriiki, mis jäi saatekavasse aastakümneteks. Viimased „Telekooli” saated läksid eetrisse 1990. a. Lisaks sadadele kooliprogrammi põhiaineid käsitlevatele saadetele pakuti kunstõpetust, muusikahariduslikke saateid, tööõpetust, filmi- ja teatriõpetust, tutvustati spordialasid, looduskaitse- ja ökoloogiaprobleeme, tehti teleekskursioone, tegeldi liikluse, majanduse, õiguskaitse, elukutsevaliku jm. „Telekooli” tuntumad sarjad olid „Ars longa”, „Jo-le-mi”, „Kitarrikool”, „Vestlusi vene kultuuriloost”, arvukate keeleõppesaadete seas vene keele saade „Tare-tareke” ja „Prantsuse keel – minu arm”.

Laienesid professionaalsed sidemed. ETV publitsistika võitis üleliidulise tunnustuse. Seminariga „Probleemreportaaž televisioonis” (30. mai 1966) algasid **SEMPORED** (iga-aastased üleliidulised telereportaažialased seminarid, mida korraldati kuni 1970. a), mis tõid kokku ajakirjanikke kümnetest NSV Liidu stuudiost (1969. a SEMPORE-l osales 30 stuudiot) ja kinnitasid Tallinna telepublitsistide koolkonna autoriteeti. ETV hakkas regulaarselt tegema üksiksaateid ja suuremahulisi saateprojekte KTV-le.

Neil aastatel kujunesid välja ka huvitavad telesuhted Soome ja Yleisradioga. Nõukogudeaegse televisiooni põhikirjaliste ülesannete hulka kuulus nimelt „välismaa raadiokuulajate ja televisioonivaatajate informeerimine vabariigi elust ja saavutustest” ning loomulikult propagandistlike ülesannete täitmine, mida parteilises retoorikas nimetati „kodanliku ideoloogia, moraali ja reaktioonilise propaganda paljastamiseks”. Nendes ideoloogilistes raamides loodud soomekeelsete saadete toimetust alustas saateid juba 1956. a. Tunnipikkused **soomekeelsed teležurnaalid** läksid eetrisse hilisõhtul, kella 22.30st kaks korda nädalas, algusaastatel kolmapäeviti ja pühapäeviti, hiljem teisipäeviti ja pühapäeviti. Saated olid eetris 22. juunini 1974, mil NSV Liidu otsene üle riigipiiri suunatud televisioonipropaganda rahvusvahelise poliitilise surve tõttu lõpetati. Vaatamata karmile ideoloogilisele toimetuskontrollile (soome saadetege tegelesid enamasti televisiooni ja komitee tippjuhid), kujunesid soomekeelsed saated neil aastatel siiski ka info- ja kultuurisillaks kahe naaberriigi vahel. Saadetes oli uudiseid, olukirjeldusi, reportaaže, stuudiointervjuusid, väliskommentaare, palju eesti kultuuri tutvustavaid lõike, koorilaulu, rahvakultuuri, nii tõsist kui estraadimuusikat Eesti parimate interpretide esituses. Oli ka spetsiifilisi „lubatud vabadusi”, näiteks muusikavalikus džäss või siis ühine jõulusaade Lillepaviljonis „Viru” hotelli soomlastest ehitajatega 1969. a, ajal, mil jõulud eestikeelses televisioonis oli täielik tabu. Toimetajatena tegid soomekeelseid saateid erinevatel aegadel Zita Rand, Raimo Pullat, Sofia Tiits, Ruth Karemäe, Lembit Karri, Karl Tamberg, Jaak Laasnurm, režissööradena Endel Nõmberg, Aarni Romppainen, Virve Kiple-Parsadanova ning enam kui 12 aastat Sulo Soo; abide-assistentidena Made Ots, Marju Õepa, Sirje Tennosaar, Riina Kiisk jt. Eestikeelseid materjale tõlkisid Artur Ader, Taimi Seljamaa, Ester Püvi ja Lembi Arro. Aja-

kirjanikena on soome saadetes töötanud ka Enn Eesmaa, Mati Narusk ja Ela Tomson, Simon Joffe väliskommentaare esitas Heido Ots. Eriliselt tuntud olid aga Soomest Eestisse tööle lähetatud diktorid-saatejuhid **Aune Lahdenperä** ja **Anneli Säilä**, samuti **Alice Ader (Talvik)** ning alates 1968. aastast aktiivselt kaasa teinud raadiokolleegid Pekka ja Kaisu Lehtonen.

Samal ajal algasid ka ühissaated Soome televisiooniga, neist esimene, „Suvesündmusi” (Ruth Karemäe, A. Nuotio, A. Rinne, O. Gideon), toimus augustis 1965. Aasta pärast, 18. sept 1966 algas kuulsaks saanud ühine viktoriinisari „**Naapurivisa**” (Eesti poolel Voldemar Panso, Valdo Pant, Hardi Tiidus, saatejuht Rein Karemäe, hiljem võistkonnas ka Toomas Uba, Tõnis Laisaar), mis kestis kuni 1970. aastani.

Uues telemajas olid ka märksa paremad tingimused kultuurisaadete tegemiseks – muusikute, näitlejate jt artistide esinemiseks. 1966. a algas Jaan Räätsa algatusel „**Kontserdistuudio**” (kestis kuni 1992, peamiselt iganädalase otsesaatena, kus esinesid eesti interpreedid ja mille juures töötasid režissööradena aegade jooksul Eino Tandre, Maie Kivita, Leida Levald, Elmo Lööve, Toomas Lasmann, Jüri Tallinn, Vaike Nõmberg, Erich Rein, Merike Veskus, Jaanus Nõgisto, Juho Jalviste, Peeter Brambat, Nele Laanejärv, Ülle Õun, Georg Jegorov, Marek Inno jt, toimetajatena Eeva Potter, Anne Peäske, Kalmer Tennosaar, Tiina Vabrit-Šubin, Vesta Uettoa, Heidi Pruuli, Malle Värk, Kaia Jegorova (Lattikas), Ruth Alaküla, Leana Salu, Tiit Lauk, Heli Vilu jt. Perioodi lõpul algas „**Muusikaelu**” (1968–93).

1967. a lõpus alustas „**Eesti Reklaamfilm**” oma meelelahutussaadetega ETV eetris („Must käsi” Rein Karemäe ja Karl Kalkuniga ja edaspidi prestiižsaateks kujunenud vana-aastaõhtu otsesaade Lillepaviljonist). 1968. a tegi ERF juba 17 ja 1969. a 31 saadet (Berko 2004). Algas ERF-reklaam-TV, igapäevane 5–7 minutiline reklaamisaade. ERF alustas koostööd ETVga juba „Horoskoobi” ja „Naapurivisa” juures, „Naapurivisa” jälgedes said ERF toodetud teadmispõhised mälumängud ETV programmi tunnuslikuks osaks. Esimene neist, 1969/70 hooajal eetrisse läinud viktoriin kandis pealkirja „Trips-traps-trull” (R. Küttim, Õ. Heinmaa, viimane toimetab televiktoriine üle 20 aasta (Berko ja Eenmaa 2004:79)).

Uue telemaja suures studios jätkas alates 1965. a hoopis avaramates tingimustes väga viljakalt **teleteater**, kus järgneval kümnendil tehti 115 lavastust. Enamik

neist läks veel eetrisse otse, 1960ndate lõpust aga juba ka montaažirežiimis, mis tunduvalt kergendas aeganduvate lavastuste valmimist. Lisaks juba kogenud ja tunnustatud esimese põlvkonna režissööridele-lavastajatele pakkus töö teleteatris huvi ja pinget ka paljudele teatrilavastajatele (Epp Kaidu, Ilmar Tammur, Mikk Mikiver, Voldemar Panso, Sulev Nõmmik jt). Perioodi lõpus alustas **Gunnar Kilgas**, kes tegi järgneva 17 aasta jooksul ETVs kokku 36 lavastust. **Uno Leies** lõi oma esimesed kuulsad laste- ja nukulavastused, lasteteatris jätkas produktiivselt **Elvi Koppel**. Teleteatris (toimetaja Karin Ruus) esitati ka teoseid autoritelt, keda päris-teatris ei mängitud (Dürrenmatt, Brecht, Frisch, Williams, Eduardo de Filippo, Albee, Böll, Mrożek, Beckett jt, vt ka Unt 2003: 74). Hiilgerolle löid erinevate põlvkondade draamanäitlejad, lavastajad said kokku panna huvitavaid näitlejaansambleid. Virve Aruoja lavastas 1966. a esimese teleseriaali (Voldemar Lindströmi määrangu järgi), 8osalise „Parkinsoni seaduse” Ants Lauteriga peaosas. Teleteater ja teatriülekanded olid jätkuvalt kõige oodatumad ja väga kõrgelt hinnatud saated.

1960. aastate lõpus avaldus ETV dokumentaalsaadete mõju telefilmi kujunemisele. „Eesti Telefilmis” tehti 1966–1970 ligi 90 filmi – valdavalt dokumentaal- ja muusikafilme, aga ka 7 mängufilmi (Unt 2003:78). Filmistuudio sai rohkesti auhindu arvukatel üleliidulistel (esimene Kiievis 1966) ja rahvusvahelistel (nt Inter-visiooni „Inimene ja meri”) telefilmifestivalidel.

Telefilmi toodangust küündisid esile mitmed kultuuritegelaste portreefilmid (Ants Eskola, Ants Lauter, Mart Raud, Evald Okas, Jüri Järvet, Georg Ots, Gustav Ernesaks jt), mängufilmidest „Külmale maale” (1965; A. Kivirähk, V. Himbek, **A. Mutt**), „Ühe suve akvarellid” (1966; L. Promet, **V. Aruoja**, A. Mutt, K. Jõekalda), „Võlg” (1966; M. Unt, V. Himbek, A. Mutt), 3osaline seriaal „Pimedad aknad” (1967; L. Promet, **T. Kask**, A. Mutt), „Tädi Rose” (1968; V. Aruoja), **S. Nõmmiku** komöödia „Mehed ei nuta” (1968; E. Vetemaa, S. Nõmmik, K. Jõekalda) ja V. Aruoja „Kolme katku vahel” (1970; J. Kross, V. Aruoja, A. Mutt).

Karemäe ja Pant arendasid ekraanipublitsistikat edasi ka telefilmis: „Reportaaž telefoniraamatu järgi” (1965; R. Karemäe, **V. Koppel**, **M. Pöldre**), „Pööripäev” (1965; V. Pant, V. Koppel, M. Pöldre), „Perpetuum mobile” (1968; Rein Karemäe, M. Pöldre) jt. Sündis kaks teledokumentalistika klassikasse jäänud teost:

„**Meie Artur**” (1968; G. Kromanov, M. Pöldre) ja „**Mina ise**” (1969; Rein Karemäe, V. Koppel, M. Pöldre). Pikast, suhteliselt ilutsevate kontsertfilmide reast tõusis esile esimene värvifilm „Katused ja korstnad” (1968; Ü. Vilimaa, V. Himbek, A. Mutt).

Siiski toimusid sel perioodil olulised muutused Telemaja üldises vaimsuses. Seni oli pikemat aega valitsenud nn brigaadimeetod – aktiivne uute loominguliste võimaluste otsimine ja katsetamine, mis väärtustas loomeinimeste spontaanset initsiatiivi ja ühiseid tõekspidamisi loomegruppide tekkimisel. Perioodi lõpuaastad olid aga üsna vastuolulised – tekkisid põlvkondadevahelised pinged ja usaldamatus moodsat stiilikeelt katsetanud nooremate tegijate vastu. Tõrjutuks osutusid Helle Karis, Evald Hermaküla, Jaan Tooming jt. „Törksa” režii taltsutamiseks lõhuti spontaansete, loomeprintsiipide ja -nägemuse ühtsuse alusel väljakujunenud grupe (nt Mati Talvik ja Vello Suuroja).

Jõuliselt hakkas end ilmutama administreerimine, **plaaniline tootmistelevisioon**, millega loomeisiksused pidid kohanema. Ideid tuli hakata realiseerima plaanilistes rubriikides ja sarjades. Sellest sai alguse toimetajakeskne töökorraldus, mis järgnevatel aastakümnetel muutus ajakirjandusliku televisiooni peamiseks tegevusprintsipiks. 1967. a lõpul viidi režissöörid toimetustest omaette osakonda.

Videosalvestusega tekkinud võimalus materjali süsteemsemalt koguda ja seejärel monteerida ning hiljem videomagnetofonilt eetrisse anda muutis oluliselt televisiooni tootmiskorraldust ja saadete planeerimise protsessi. Ühelt poolt avardas see saadete loomise võimalusi, aitas tõsta saadete mitmekesisust ja professionaalset taset. Teisalt andis see võimaluse rakendada enne eetrit **toimetuskontrolli ja tsenseerimist**, mis perioodi lõpul ka üha sagedamini aset leidis. Alates 1968. a oli tunda kompartei ideoloogilise surve järk-järgulist tugevnemist ETV suhtes.

1960. aastatel oli diskussioon televisiooni kui uue väljendusvahendi olemuse üle üpris aktiivne. Otsiti televisiooni eripära, püüti selgusele jõuda, kas tegemist on **uue kunstiliigiga** või ajakirjandus- ja propagandavahendiga. 1965. a ilmus eestikeelne tõlge (Tõnis Kask, Endel Haasmaa) tolleaegseid arusaamu enim mõjutanud kunstiteadlase Vladimir Sappaku raamatust „Televisioon ja meie”. Paraku katkes perioodi lõpus Eestis üldisem diskussioon televisioonimeediumi üle (üleliiduliselt

tegeldi sellega veel ka 1980. aastatel). Teoreetilises plaanis kandus põhirõhk televisiooni sotsioloogilisele käsitlusele. Domineerivaks suunaks said auditooriumiuuringud, väljendusvahendite ja žanrianalüüsiga enam põhjalikumalt ei tegeldud. *Sirp ja Vasar* jälgis peamiselt teleteatri ja -filmi arengut ega pööranud tähelepanu televisiooni sotsiaal-kultuurilistele aspektidele ja žanriarengu mõtestamisele. Telerežissööridel ei olnud professionaalset tuge ka teatriühingus ja kinoliidus.

Sel perioodil alanud auditooriumi sotsioloogilised uurimused toetusid tugevale Tartu kommunikatsiooni-uurijate koolkonnale (Ülo Vooglaid, Marju Lauristin, Peeter Vihalemm jt). Esimene suurem teleauditooriumi küsitlus „Teie arvamus?” tehti 1966. a. Iseseisvaid sotsioloogilisi uurimusi tehti ETVs 1970. aastate lõpuni (vt uuringute ajalugu käsitlevat osa). 15. okt 1968 tegutsema hakanud Eesti Raadio Arvutuskeskus käivitas regulaarsed auditooriumi küsitlused kuulaja-vaataja päeviku meetodil.

Teleajakirjanduse areng innustas ka professionaalset organiseerumist – ENSV Ajakirjanike Liidu juurde loodi 2. nov 1966 teležurnalistika sektsioon, mida järgnevate aastakümnete jooksul juhtisid Valdo Pant, Jaak Kõdar, Rein Karemäe, Hagi Šein, Juhan Aare ja Enn Eesmaa ja mis oma parimatel aastatel püüdis aktiivselt mõtestada elukutse probleeme.

Uued saated ja sarjad

„Noori interpreete” (1961–65), „Muusikaelu probleeme ja sündmusi” (1963–65), „Autogrammi annab” (1965–68), „Estraadimuusika uudised” (1965–67), „Faktide variatee” (1965–66), „Heliloojate majas” (1965–75), „Helisev pooltund” (1965–67), „Kikerikii” (1965–66), „Kolmnurk” (1965–67), „Tipp ja Täpp” (1965–82), „Uudishimulike klubi” (1965–68), „Lugedes looduse raamatut” (1965–86), „Ministri kabinetis” (1965–72), „Mis Koosta peres uudist?” (1965–73), „Missugused me oleme?” (1965), „Teie elukutse, palun?” (1965), „Võõrastele sissekäik keelatud” (1965–68), „Reportaaž mitte millestki” (1965–67), „Reportaaž telefoniraamatu järgi” (1965–66), „Televisiit” (1965–68), „Teater ja tänapäev” (1965–67), „Tädi Ruthi jutt” (1967–78), „Rahvusvaheline panoraam” (1968–91).